

RELIGIJSKI MOTIV KAO OSNOV GRAĐANSKE NEPOSLUŠNOSTI

JELENA OŽEGOVIĆ

Sažetak

Pitanje religijskog motiva kao osnova građanske neposlušnosti je u ovom radu analizirano kroz primer zabrane nošenja velova i pokrivanja lica u javnosti prema francuskom zakonu koji je na snazi od aprila 2011. godine. Procenjeno je da je oko 2000 muslimanki direktno pogođeno ovim zakonom s obzirom na to one iz religijskih razloga nose velove koji im pokrivaju lice ili celo telo (u slučaju burke). Od početka primene zakona presude o plaćanju novčane kazne su donete u 6 slučajeva. Manji broj žena se opire zakonu u čemu im pomaže muslimanski biznismen Rašid Nekaz, koji je za svrhe plaćanja kazni ženama koje krše zakon, osnovao fond od milion eura. Pomoću ovog novca, Rašid je u više slučajeva u Francuskoj i Belgiji platio kazne ženama koje su prekršile zakon. Na pitanje da li se ovo može smatrati činom građanske neposlušnosti, autorka je pokušala da pronađe odgovor analizirajući ovaj slučaj uz pomoć osnovnih odredbi pojma ali i pojedinačnih teorija Majkla Volcera i Džona Rolsa. Istovremeno je analiziran i religijski motiv kao legitiman odnosno nelegitiman osnov građanske neposlušnosti. Pretpostavka je da religiozna priroda ovog akta u velikoj meri dovodi u pitanje čitavu akciju i „otupljuje oštricu“ same građanske neposlušnosti. Zaključak je ipak doveo do tvrdnje da se to nije desilo sa francuskim slučajem. Međutim, religija ne može biti osnov građanske neposlušnosti uopšte već samo njen pokretač, zaključeno je na kraju.

Ključne reči: građanska neposlušnost, Volcer, Rols, zabrana nošenja velova u Francuskoj

*

“Ja pozivam na građansku neposlušnost. Ja govorim ženama da se ne plaše da izađu napolje noseći svoje velove. Plaćajući im kazne ja obesmišljam zakon i pokazujem da je neefikasan i da ne funkcioniše. To je poniženje za političare.”¹

Oktobra 2003. godine Lila i Alma Levi – učenice srednje škole u predgrađu Pariza, odbile su da skinu marame sa glave za vreme boravka u školi. Tim činom sestre su prekršile pravilo škole koje je zabranjivalo đacima da u školi nose upadljive religijske predmete ili odeću. Bile su uporne u svojoj nameri da nose velove² bez obzira na to što potiču iz muslimansko – jevrejske porodice u kojoj se to od njih nije izričito zahtevalo. Ostale su uporne u svom protestu da bi na kraju bile izbačene iz škole.³

¹ Rašid Nekaz, francuski biznismen i osnivač udruženja “Ruke sa mog ustava“

² U zapadnim jezicima reč veo sa koristi za imenovanje svih oblika pokrivanja glave i lica, bez naglašavanja da li se radi o pokrivanju celog lica ili ne. Termin ‘marama’ će u ovom radu biti korišćen u značenju hidžaba ili feredže što podrazumeva: „veliko parče tkanine, raznih boja i dezena, kojim se pokriva glava tj. kosa i vrat, a ponekad i ramena. Lice je potpuno otkriveno.“. Osim ovog, u tekstu će biti korišćeni i sledeći termini:

“*Nikab*: pokriva sve ispod mosta nosa i jagodica lica, pa sve do članaka nogu, a često podrazumeva i pokrivanje čela. Najčešće je u crnoj boji, ali to nije pravilo, a oblici koji pokrivaju i oči se ipak retko vide. *Burka*: ima mnogo varijeteta burke, ali njen najkonzervativniji oblik, pokriva telo u potpunosti, od glave do pete, ostavljajući samo mali otvor sa mrežicom za oči. Manje konzervativni modeli dozvoljavaju da otvor sa mrežicom bude veći i da se lice vidi kroz njega. Može biti u raznim bojama, najčešće je svetloplave boje, ali gotovo nikad crne.“. Objašnjenja termina preuzeta su iz: Mirjana Nešić, “Veo - da ili ne?”, Balkanski centar za bliski istok, 2010.

http://balkanskicenttarzabliskiiistok.com/?en_mirjana-nesic-veo-da-ili-ne,121 (4.1.2012.)

³ Afera o Levi sestrama nije prvi čin kršenja pravila zabrane nošenja velova u Francuskoj. Slične situacije desile su se 1989. i 1999. godine. Prema: “What Do We Do with a Difference? France and the debate over headscarves in schools”, Facing History and Ourselves, 2008. str. 17 - 20

Kako bi sekularnost u francuskim javnim školama bila sačuvana⁴ a zemlja bezbedna od svih potencijalnih pretnji, samo 4 dana nakon terorističkog napada u Madridu, Žak Širak potpisuje zakon kojim se u Francuskoj zvanično zabranjuje nošenje svih upadljivih religijskih simbola i odeće u javnim školama⁵. Ovim su burka, nikab i feredža (odnosno upadljivi simboli svih religija) proterani iz javnih škola. Francuska javnost se ovome nije mnogo protivila budući pod utiskom sveopšte pretnje od islamskog terorizma a nakon godinu dana primene ovog zakona, novinar Tajmsa, Adam Sejdž sumira: „Godinu dana nakon primene zakona 626 devojaka je krenulo u školu sa muslimanskim velovima, što je manji broj u poređenju sa 1 645 u prethodnoj godini i više od 5 000 njih sa početka dekade. Od pomenutog broja, njih 496 je nakon razgovora sa nastavnicima skinulo veo. Svih 45 devojaka koje su odbile da prestanu sa nošenjem velova, izbačene su iz škola koje su pohađale.“⁶

„Sloboda, jednakost, bratstvo – naravno, osim ako želite da nosite burku“⁷

„Republika živi otkrivenog lica!“⁸, bio je slogan kampanje kojom je promovisan novi zakon kojim će Francuska postati prva zemlja u EU koja brani nošenje velova i bilo kakvo pokrivanje lica svuda u javnosti. Prema zakonu koji se primenjuje od 11. aprila 2011. godine ako iz bilo kog razloga pokrivete lice u javnosti rizikujete kaznu od 150 eura i časove građanskog vaspitanja. Zabrana se ne odnosi na hidžab ili feredžu (maramu koja prekriva kosu, vrat i ramena)⁹ ali nošenje burke, koja praktično pokriva celo telo i nikaba, koji pokriva sve osim očiju, je izričito zabranjeno.

Francuska je slobodna zemlja i ako manjine žele da budu integrisane u Republiku, moraju poštovati njenu sekularnost, potrebu za redom i ne – diranjem u status quo.¹⁰ To je poruka koja se odnosi na oko 2 000 stanovnica Francuske za koje je procenjeno da iz religijskih razloga pokrivaju lice.¹¹ Javnost u Francuskoj je podeljena po ovom pitanju a vlasti i pristalice zabrane ovaj potez opravdavaju iz dva razloga. Prvi je argument po kome je nošenje velova koji pokrivaju lice a naročito burki, bezbednosna pretnja kome se u prilog navode slučajevi u kojima su teroristi pokušavali da beže maskirani burkama.¹² Drugi argument burku smatra „oruđem represije, otuđivanja, diskriminacije i muškim sredstvom manipulacije nad ženama.“¹³, te će ovaj zakon pomoći oslobađanje i vraćanje identiteta tim ženama. „Naime, oni smatraju da je muslimankama koje nose marame uskraćena mogućnost zapošljavanja na mnogobrojnim radnim mestima koja zahtevaju otkriveno lice. Dalje, mogu očekivati smetnje i u svakodnevnoj komunikaciji zbog toga što kod velikog dela stanovništva izazivaju strah ili podozrenje. One su, bivajući uznemiravane, često osuđene na izolovan život, ograničen na privatnu sferu, zbog čega se u savremenom zapadnoevropskom društvu ne mogu „predstaviti na najbolji način“.“¹⁴

Donošenje ovog zakona nije bilo praćeno masovnim protestima i okupljanjima. Najmasovniji protest je brojao oko 100 ljudi od kojih je 61 uhapšeno jer protest nije prijavljen policiji. Pojedinačni protesti su

⁴ „What Do We Do with a Difference?“ str. 45

⁵ Zakon se ne odnosi na privatne i verske škole pa su poznati slučajevi u kojima su muslimanke koje su izbačene iz javnih škola zbog nošenja velova, upisivane u pojedine katoličke škole. Više u „What Do We Do with a Difference?“ str 70.

⁶ Adam Sage, „Headscarf Ban Is Judged Success as Hostility Fades,“ the *Times* online, September 5, 2005, <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/europe/article562622.ece> prema „What Do We Do with a Difference?“ str. 70

⁷ „Liberté, égalité, fraternité – unless, of course, you would like to wear a burqa.“ Viv Groskop, „Liberté, égalité, fraternité – unless, of course, you would like to wear a burqa.“, *Guardian*, April, 10 2011 <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/apr/10/france-burqa-niqab-ban?intcmp=239> (6.1.2012.)

⁸ „The Republic lives with its face uncovered!“, *New English Review*, March, 4 2011, http://www.newenglishreview.org/blog_display.cfm/blog_id/32950 (5.12.2012.)

⁹ Dozvoljena svuda osim u javnim školama.

¹⁰ „When individuals display religious symbols in public, especially in France, their motives are often seen as a challenge to the status quo.“, „What Do We Do with a Difference? France and the debate over headscarves in schools“, *Facing History and Ourselves*, 2008. str. 37

¹¹ Camille Rustici, „France Burqa Ban Takes Effect; Two Women Detained“, *Huffington Post*, November 11 2011, http://www.huffingtonpost.com/2011/04/11/france-burqa-ban-takes-ef_n_847366.html (4.1.2012.)

¹² Legal Analysis Regarding the Legitimacy of French Proposal to Ban the Burqa in Public Sphere (European Centre for Law and Justice, 2010) http://media.aclj.org/pdf/eclj_brief_conseil_detat04082010.pdf (5.12.2012.) str. 14

¹³ Fabela Amara, feministkinja, prema „Legal Analysis Regarding the Legitimacy of French Proposal to Ban the Burqa in Public“, str. 5

¹⁴ Marko Simendić, „Spor o nošenju velova u državama Zapadne Evrope: pogled sa ove strane maske“ u „Zbornik Beogradske otvorene škole, radovi studenata generacija 2006/2007“, (BOŠ, Beograd, 2008.) str. 225

privukli pažnju javnosti kao što su npr dve žene koje su noseći nikabe, pošle da jednom od važnijih funkcionera vladajuće stranke daju rođendansku tortu. Policija ih je tom prilikom presrela i one su bile prve „žrtve“ zakona kojima je sud presudio da moraju da plate kaznu.¹⁵ Dve studentkinje su protestovale u toku 2010. godine, noseći nikabe (do struka) i kratke šortseve šetajući gradom i fotografišući se ispred državnih institucija.¹⁶ Prema najnovijim dostupnim informacijama, francuski sud je ukupno u 6 slučajeva doneo presudu u kojima žene koje su nosile burke i nikabe moraju da plate novčanu kaznu, dok nijedna od njih nije poslata na časove građanskog vaspitanja što pomenuti zakon takođe predviđa.¹⁷

Jedini javan poziv na građansku neposlušnost u vezi sa ovim zakonom došao je od francuskog biznismena Rašida Nekaza koji je osnovao fond od milion eura kojim plaća kazne svim ženama koje krše zakone poput francuskog.¹⁸ Iako ne odobrava nošenje vela jer smatra da ograničava ženu, Rašid putuje po Francuskoj i Belgiji i plaća kazne ženama koje su prekršile zakon: „*Ja pozivam na građansku neposlušnost. Ja govorim ženama da se ne plaše da izađu napolje noseći svoje velove. Plaćajući im kazne ja obesmišljam zakon i pokazujem da je neefikasan i da ne funkcioniše. To je poniženje za političare.*“, kaže on.¹⁹ Pored Rašidove, postoji još inicijativa i predloga da o primeni ovog zakona odlučuje Evropski sud za ljudska prava no, jedino će vreme pokazati koliko će njegov poziv na građansku neposlušnost biti delotvoran. Osim na pozitivne, njegov potez je naišao i na negativne komentare: Rašid planira da se kandiduje za predsednika Francuske naredne godine, pa feministkinje i ostala javnost u velikoj meri njegov potez tumače kao korišćenje žena u svrhe sopstvene promocije i sakupljanja političkih poena.²⁰ U međuvremenu, Rašid je kroz udruženje „Ruke sa mog ustava“²¹ čiji je osnivač, aktivan u podršci ženama koje svesno krše zakon.

Moglo bi se reći da su Rašid i žene kojima on plaća kazne građanski neposlušni na jedan nov način. Žene krše zakon noseći velove, ali ga istovremeno i poštuju time što Rašid plaća kazne u njihovo ime. Šta bi Toro, Rols ili Volcer rekli o Rašidu? Kakav sud bi ovde donela teorija građanske neposlušnosti posebno ako se ima u vidu religijski motiv ovog čina? Da li on kao takav obesmišljava građansku neposlušnost ili je boji nekim novim bojama i metodama koje dosadašnja teorija i praksa ne poznaju?

Građanska neposlušnost. Rols, Volcer... Rašid?

*„Sve vreme sam smatrao da je čovek prinuđen da se ponaša u skladu sa onim što mu se čini ispravno čak iako drugima izgleda pogrešno. A iskustvo mi govori da je to bio jedini ispravan put.“*²²

Iako bi svaka vlada, pa i francuska, bila najsrećnija sa onim što Habermas naziva „miroljubivim prekršiocem mira u zemlji“²³ koji će prethodno prijavljeni protest održati u zatvorenoj prostoriji a zatim se mirno vratiti svojoj kući, tako nešto se danas retko gde dešava. Nasuprot tome, građani i građanke preispituju pravednost društva u kome žive i zakona koji uređuju to društvo, stalno tražeći ravnotežu u zbrci koju izaziva „pojmovni par legalitet/legitimitet“.²⁴ Habermas smatra da je upravo promišljanje stalne napetosti između ova dva momenta, stub i osnova same ideje pravne države. Građanska neposlušnost kao „otpor oslođen od nasilja“ kog građani/ke kao „čuvari legitimiteta“ pružaju nepravednim zakonima je ono što on smatra testom za demokratsku pravnu državu.²⁵

¹⁵ Angelique Chrisafis, „Niqab women fined by French court“, The Guardian, 22 September 2011
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/sep/22/niqab-women-fined-french-court> (5.1.2012.)

¹⁶ Henry Samuel, „French women cause a stir in niqab and hot pants in anti-burka ban protest“ The Telegraph, 01 Oct 2010, <http://www.telegraph.co.uk/news/newsvideo/8036686/French-women-cause-a-stir-in-niqab-and-hot-pants-in-anti-burka-ban-protest.html> (5.1.2012.)

¹⁷ Još uvek nemam podatke o tome koliko je žena platilo kazne.

¹⁸ Gavin Mortimer, „Rich Muslim vows to pay all French burka fines“, „The Week“, July, 13 2010
<http://www.theweek.co.uk/politics/13269/rich-muslim-vows-pay-all-french-burka-fines> (6.1.2012.)

¹⁹ Tonny Todd, „French businessman to pay all burqa fines“, „France 24“, August 8, 2011
<http://www.france24.com/en/20110819-french-businessman-pay-all-burqa-fines-belgium-rachid-nekkaz> (6.1.2010.)

²⁰ Tonny Todd, „French businessman 'to pay all burqa fines'“

²¹ U domaćoj štampi prevedeno kao: „Ne diraj moj ustav“. „Association Touche Pas à Ma Constitution“
<http://toucheapasamaconstitution.wordpress.com/english/> (7.1.2012.)

²² Mahatma Gandhi „Put nenasilja“, Službeni glasnik, Beograd, 2008. Str. 64

²³ Jürgen Habermas, „Građanska neposlušnost - test za demokratsku pravnu državu“, Gledišta, broj. 10-12/1989. Str 52

²⁴ Jürgen Habermas, „Građanska neposlušnost - test za demokratsku pravnu državu“, str. 58

²⁵ O „otporu bez nasilja“ videti Jürgen Habermas, „Građanska neposlušnost - test za demokratsku pravnu državu“, str. 56. U istom tekstu na str. 58 Habermas govori o građanima kao „čuvarima legitimiteta“.

Jesu li žene/devojke koje u Francuskoj nose nikabe i burke u javnosti i marama u javnim školama „miroljubivi prekršioči mira“ ili akteri jedne novog oblika građanske neposlušnosti koji testira demokratičnost francuskog poretka? Da li su one neposlušne ako nose velove u javnosti i i mirno prihvataju novčanu kaznu koju na kraju odbijaju da plate ili je prosto kršenje zakona i miroljubivo plaćanje kazne ipak bliže „knjiškom“ modelu građanske neposlušnosti?

S obzirom na to da nemamo podatke o tome koliko je njih zaista platilo kazne, za potrebe analize uzmimo u obzir da je u njihovom slučaju samo mirno i javno kršenje zakona, čin građanske neposlušnosti. Pogledajmo da li u tom slučaju njihov čin ispunjava osnovne odredbe ovog pojma.²⁶

1. *Suprotstavljanje nekom zakonu*: u slučaju da određeni zakon čija je procedura donošenja bila legalna, krši osnovne principe pravde, građani/ke mu se mogu suprotstaviti ako smatraju da ih njegova primena ugrožava. Građanska neposlušnost je nelegalna ali legitimna jer se oslanja na ono što Rols naziva „javnim osećajem za pravdu“²⁷. Mi smo verni zakonu koji kršimo samo dok prihvatamo posledice koje taj čin nosi.²⁸ Upravo na ovaj način testiramo pravnu demokratsku državu: mi kršimo zakon i prihvatamo posledice ali ustavni poredak same države ostaje netaknut.

Francuska, godina 2011. Zakon? Imamo. Legalno donesen? Jeste. Krši osnovne principe pravde? Da, na način da većina uskraćuje manjini da slobodno izražava svoja religijska ubeđenja.

Nisu poznati slučajevi da se ijedna žena koju je policija „uhvatila“ u nošenju burke ili nikaba opirala ili odbila da prihvati kaznu. Jedino se 32-godišnja Hind Ahmas nije pojavila na sudu kada joj je izricana presuda za to da mora da plati kaznu, jer je obezbeđenje nije pustilo da uđe u sudnicu sa velom na licu kog ona iz protesta nije želela da skine.²⁹

2. *Nenasilje*: Rols smatra da se nenasiljem u toku čina građanske neposlušnosti takođe izražava vernost zakonu. Svako korišćenje sile (čak i u samoodbrani, rekao bi Gandi), obesmišljava građansku neposlušnost. Nenasilne metode protesta su neophodne kako bi se održao *simbolički karakter* povrede pravila, odnosno kršenja određenog zakona.³⁰

U slučaju francuskog zakona, nasilja nije bilo ni prilikom protesta ni prilikom kažnjavanja žena. Javnosti je privukao pažnju jedino slučaj muškarca koji je udario medicinsku sestru jer njegovoj supruzi pokušala da skine burku kako bi joj dala injekciju.³¹

3. *Javnost*: „Svako lično neslaganje sa nekom odlukom političkih elita na vlasti, ili zakonom koji je prošao kroz legislativu, nije akt građanske neposlušnosti. Odluka pojedinca da deluje protiv nekog zakona ne može se smatrati temom našeg razmatranja sve dok takav nastup pojedinac ne kreira i ne pretoči u javni nastup.“³²

Jasno je da žena koja nosi nikab i burku u svom domu ne krši zakon. Toga je bila svesna Hind Ahmas kada je sa prijateljicom koja je kao i ona nosila nikab, krenula da uruči rođendansku tortu jednom političaru. Takođe ranije pomenut, je i slučaj studentkinja koje su šetale Parizom noseći kratke šortseve i velove na licu. (pogledati na str. 4)

Bez obzira na to što se radi o malom broju javnih protesta, i što su oni sami po sebi uključivali malo aktera (ipak je zakon direktno uperen protiv ne više od 2000 žena koliko je procenjeno da u Francuskoj nose nikab ili burku), autorka ovog rada smatra da se ovde *može* govoriti o građanskoj neposlušnosti. Ovom stavu posebno ide u prilog činjenica da Rašid Nekaz svakoj ženi koja nosi veo (tj svakoj koja mu se obrati za pomoć) plaća kazne iz fonda koji je osnovan u te svrhe. Rašidov potez je dokaz „vernosti zakonu“ o kojoj Rols govori. On ne zadire u francuske temelje jednakosti, bratstva i slobode. Naprotiv, on ih ističe i osnažuje privlačeći pažnju javnosti na besmisleni krug koji zakon može izazvati: žene nose velove u javnosti da bi se ipak pokorile zakonu i platile kaznu, nakon čega ponovo stavljaju veo i izlaze napolje.

²⁶ Ove odredbe se smatraju ključnim u teoriji o građanskoj neposlušnosti. Prema: Vladimir Pavićević „Građanska neposlušnost u savremenoj političkoj teoriji“ Godišnjak 2009., Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009. str. 85.

Obrazloženja svake od njih su (gde nije citiran drugi autor) zasnovana na pomenutom tekstu (str.85)

²⁷ „*public's sense of justice*“ prema John Rawls, „A Theory of Justice“ Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 1971 str. 367

²⁸ John Rawls, „A Theory of Justice“ str. 366

²⁹ Angelique Chrisafis, „Niqaab women fined by French court“, The Guardian, 22 September 2011 <http://www.guardian.co.uk/world/2011/sep/22/niqaab-women-fined-french-court> (5.1.2012.)

³⁰ Jürgen Habermas, „Građanska neposlušnost - test za demokratsku pravnu državu“, Gledišta, broj. 10-12/1989. Str 56

³¹ Fox News, December 23, 2011 <http://www.foxnews.com/world/2011/12/23/french-muslim-jailed-for-punching-nurse-who-removed-his-wives-burqa/> (7.1.2012.)

³² Vladimir Pavićević „Građanska neposlušnost u savremenoj političkoj teoriji“ str. 85

Ono što može biti „problematično“ sa aspekta teorije građanske neposlušnosti jeste pitanje *motiva* ovakvog čina. Građanska neposlušnost (nazovimo je tako) u ovom slučaju je motivisana čisto religijskim ubedenjima što je u velikoj meri relativizuje i dovodi u pitanje. Džon Rols i Majkl Volcer su na posredan način ipak govorili o religiji kao motivu građanske neposlušnosti.

Majkl Volcer smatra da neposlušnost većoj grupi ili određenom zakonu može biti motivisana *moralnim, političkim ili religioznim razlozima*.³³ Jedino su ovo opravdani motivi građanske neposlušnosti koja je kolektivni akt određene grupe čija su moralnost i dignitet ugroženi. Volcer ovde govori o partikularnim grupama čiji dignitet ugrožava država shvaćena kao većinska grupa. Obaveza je pojedinca da brani čast partikularne grupe čiji je član postao svojevolski a za koju smatra da je iz nekog razloga ugrožena. Ova obaveza počinje sa članstvom koje Volcer shvata veoma široko. Članovima neke grupe postajemo na osnovu rođenja, slobodnog pristanka ili opšteg osećaja pripadanja nekoj grupi shvaćenoj u najširem mogućem smislu (kao što je npr pripadanje „ljudskoj zajednici“ i sl.). U grupama u kojima članstvo stičemo rođenjem (poput države) osećaj obaveze se stiče prostom socijalizacijom. Te obaveze su planirani proizvod sistematskog procesa verskog ili političkog obrazovanja kome smo u toj „grupi“ izloženi.³⁴

Očito je da prema Volceru dužnost žena koje nose velove u Francuskoj da *ne* poštuju zakon koji ugrožava njihovu čast i čast grupe kojoj pripadaju. Vodeći se tvrdnjom da je građanska neposlušnost, ukoliko nije motivisana kriminalnim već moralnim, političkim ili religioznim razlozima, u potpunosti opravdana, oslonjeni na ovaj segment Volcerove teorije, ne možemo im ništa zameriti. Problem nastaje kod pokušaja definisanja te „grupe“, njene homogenosti i načina na koji se postaje njen član/ica. „Ljudi retko kada krše zakon sami, ako to i čine, retko kada govore o tome.“³⁵, kaže Volcer. Potrebna nam je grupa da bi naše zajedničko kršenje zakona skrenulo pažnju javnosti na nepravdu koja nam je kao manjinskoj grupi, učinjena. Osim ovoga, dodatnu legitimnost našem činu daje i činjenica da smo mi dobrovoljno pristali na članstvo u ovoj grupi. Sigurno da postoje takvi slučajevi u kojima su pojedinci/ke dobrovoljno prihvatili islam i način života koji mu je svojstven, ali je veća verovatnoća da su žene o kojima govorimo ipak rođenjem u određenoj porodici, sredini pa i državi socijalizacijom prihvatile obavezu nošenja vela. Upravo je taj pritisak da ne smeju izaći u javnost bez vela, a koji je na njih vršen posredno (kroz socijalizaciju i vaspitanje) i neposredno, jedan od glavnih argumenata na koje se pozivaju feministkinje i pristalice francuskog zakona. Podsetimo ipak, da su žene koje nose burke i nikabe manjinska grupa ne samo u odnosu na francusko društvo već i u odnosu čitavu francusku islamsku zajednicu. Nikab i burka nisu obavezni čak ni u Kuranu³⁶ međutim, mali broj žena u Francuskoj ipak želi da ih nosi u javnosti pa zabranu shvata kao ograničavanje slobode da ispovedaju svoju religiju.

Oslanjajući se na Volcerovo viđenje građanske neposlušnosti, možemo reći da je sam motiv za otkazivanje poslušnosti dovoljan za akciju. Žene koje nose nikabe i burke su svakako članice jedne manjinske grupe koje osećaju da su njihove moralne i religijske vrednosti ugrožene zabranom da nose velove u javnosti. One svojevolski pristaju da krše zakon iz već pomenutih motiva, međutim pitanje načina na koji su one postale članice te „grupe“, u određenoj meri ipak dovodi u pitanje legitimnost njihovog čina kao akta građanske neposlušnosti, na način na koji ga Volcer shvata.

Ali nije li to suprotstavljanje zakonu zasnovano na čistom *prigovoru savesti*, pitao bi ih Džon Rols koji kaže: „Teško je pronaći rešenje kada se neki ljudi pozivaju na religijske principe pri odbijanju da urade nešto što se od njih zahteva na osnovu principa političke pravde.“³⁷ Rols priznaje da religiozna, pacifistička ili neka druga ubedenja mogu pokrenuti aktere građanske neposlušnosti na taj čin ali to ne znači da su ta ubedenja direktno povezana sa njim. On smatra da je građanska neposlušnost politički, a ne religiozni akt koji preispituje moralne osnove društva i građanskog života. Oslanja se na principe pravde koji se jednako primenjuju, a ne na različite verske principe koja se ne odnose na sve članove društva od kojih, u krajnjem, i ne možemo tražiti da ih podjednako prihvate i po njima žive.³⁸ „Nepolitičke koncepcije“ nisu nevažne,

³³ Vladimir Pavićević „*Građanska neposlušnost u savremenoj političkoj teoriji*“, str. 92 prema Michael Walzer, „Obligations, Essays on Disobedience, War, and Citizenship“

³⁴ Michael Walzer, „*Obligations, Essays on Disobedience, War, and Citizenship*“ (Harvard University Press, 1970) <http://books.google.rs> (5.12.2012.) str. 7

³⁵ Michael Walzer, „Obligations, Essays on Disobedience, War, and Citizenship“, str. 4

³⁶ Mirjana Nešić, „*Veo - da ili ne?*“, *Balkanski centar za bliski istok*, 2010.

http://balkanskicentarzabliskiistok.com/?en_mirjana-nesic-veo-da-ili-ne,121 (4.1.2012.)

³⁷ „It is a difficult matter to find the right course when some men appeal to religious principles in refusing to do actions which, it seems, are required by principles of political justice.“, John Rawls, *A Theory of Justice*, str. 370

³⁸ John Rawls, „*A Theory of Justice*“, str. 385

smatra Rols, one mogu dodatno osnažiti određenu akciju, ali se ne mogu sa njom poistovetiti.³⁹ Nasuprot građanskoj neposlušnosti, nepoštovanje određenog pravila ili naređenja na osnovu *prigovora savesti*, može biti zasnovano na političkim ali i na religioznim ili nekim drugim nepolitičkim principima.⁴⁰ Kao primer ovoga Rols navodi primere odbijanja odlaska u rat, odbijanja Jehovinih svedoka da pozdrave zastavu ili rane hrišćane koji su odbili da se povinuju paganskim običajima. Neposlušnost usled prigovora savesti: 1. nije usmerena na većinsko shvatanje pravde u društvu, 2. nije akt u javnoj sferi i 3. nema za cilj promenu određenog zakona ili samih pravila kojima se suprotstavlja.⁴¹

Gde se onda nalaze Francuskinje i muslimanke koje ne žele da se odreknu svoje religije zarad poštovanja zakona?

Između građanske neposlušnosti i prigovora savesti, odgovorio bi Rols. Nema jasne razlike između ova dva u konkretnim situacijama, već se u praksi često dešava da ta akcija sadrži veoma izražene odlike i prigovora savesti i građanske neposlušnosti.⁴² Rols smatra da je postojanje čistih oblika oba vida protesta od velike važnosti za dublje razjašnjavanje uloge koju građanska neposlušnost ima u jednom demokratskom društvu. Iako nelegalne, građanska neposlušnost i prigovor savesti imaju stabilizujuću ulogu u demokratskom društvu jer se „suprotstavljaju nepravdi u okviru granica vernosti zakonu“.⁴³

Zaključak

Nakon što smo slučaj nošenja velova u javnosti „provukli“ kroz osnovne odredbe pojma građanske neposlušnosti, uverili smo se da je to javan i nenasilan akt, koji je direktno usmeren protiv određenog zakona. Kada se prostom nošenju vela u javnosti, doda činjenica da pojedinke savesno prihvataju a zatim i plaćaju kaznu za kršenje zakona, dobijamo čin koji ukazuje na nepravdu ali istovremeno poštuje ustavni poredak društva.

Volcer je u velikoj meri „opravdao“ motive za neposlušnost u ovom slučaju ali je doveo u pitanje samu strukturu i homogenost „grupe“ kojoj te žene pripadaju. Sa druge strane, Rolsova teorija građanske neposlušnosti zamera „nepolitičku koncepciju“ koja je u osnovi ovog slučaja.

Možemo se složiti da francuski slučaj ima elemente prigovora savesti i građanske neposlušnosti ali da je daleko bliži ovom drugom. Upravo je religija kao motiv – elemenat prigovora savesti i inicijalni pokretač čina koji kasnije dobija na političnosti koju Rols zahteva. „Političnost“ ovog slučaja nastaje iz činjenice da se sve odvija u javnoj sferi u kojoj akterke traže izmenu zakona kog smatraju nepravедnim. U svom činu one se pozivaju na shvatanje pravičnosti koje je u temelju francuske zajednice a koje bi se moglo sažeti u Rolsovom prvom principu pravde po kome su svi članovi društva jednaki u skupu osnovnih sloboda koje svako od njih poseduje. Poslednji momenat koji daje na političnosti i legitimizaciji religije kao motiva *ovog čina građanske neposlušnosti*, jeste vernost zakonu i ukazivanje na nepravdu u okvirima poštovanja francuskog poretka.

Iako je religija legitiman pokretač u ovom slučaju, ne možemo reći da je su religijski motivi dovoljan osnov svake građanske neposlušnosti. Oni mogu pokrenuti pojedince ili grupe na akciju, ali samo će im gore navedeni momenti kojima se ovaj slučaj odlikuje, dati za pravo da se o njima raspravlja kao o činovima građanske neposlušnosti.

*

Literatura:

1. “What Do We Do with a Difference? France and the debate over headscarves in schools”, Facing History and Ourselves, 2008.
2. Legal Analysis Regarding the Legitimacy of French Proposal to Ban the Burqa in Public Sphere (European Centre for Law and Justice, 2010) http://media.aclj.org/pdf/eclj_brief_conseil_detat04082010.pdf
3. Vladimir Pavićević „Građanska neposlušnost u savremenoj političkoj teoriji“ Godišnjak 2009., Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009.
4. John Rawls, „A Theory of Justice“ Harvard University Press Cambridge, Massachusetts, 1971
5. Michael Walzer, “Obligations, Essays on Disobedience, War, and Citizenship” (Harvard University Press, 1970) <http://books.google.rs>

³⁹ John Rawls, „A Theory of Justice“, str. 385

⁴⁰ Ibid. str. 368

⁴¹ Ibid. str. 369

⁴² Ibid. str. 371

⁴³ Ibid. str. 383

6. Mahatma Gandhi „Put nenasilja“, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
7. Jürgen Habermas, „Građanska neposlušnost - test za demokratsku pravnu državu“, Gledišta, broj. 10-12/1989.
8. Marko Simendić, „Spor o nošenju velova u državama Zapadne Evrope: pogled sa ove strane maske“ u „Zbornik Beogradske otvorene škole, radovi studenata generacija 2006/2007“, (BOŠ, Beograd, 2008.)
9. Mirjana Nešić, „Veo - da ili ne?“, Balkanski centar za bliski istok, 2010.
http://balkanski-centar-zabliiski-istok.com/?en_mirjana-nesic-veo-da-ili-ne,121
10. Angélique Chrisafis, „Niqab women fined by French court“, The Guardian, 22 September 2011
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/sep/22/niqab-women-fined-french-court>
11. Fox News, December 23, 2011 <http://www.foxnews.com/world/2011/12/23/french-muslim-jailed-for-punching-nurse-who-removed-his-wifes-burqa/>
12. Viv Groskop, „Liberté, égalité, fraternité – unless, of course, you would like to wear a burqa.“, Guardian, April, 10 2011 <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2011/apr/10/france-burqa-niqab-ban?intcmp=239>
13. “The Republic lives with its face uncovered!“, New English Review, March, 4 2011,
http://www.newenglishreview.org/blog_display.cfm/blog_id/32950
14. Camille Rustici, “France Burqa Ban Takes Effect; Two Women Detained”, Huffington Post, November 11 2011, http://www.huffingtonpost.com/2011/04/11/france-burqa-ban-takes-ef_n_847366.html
15. Angélique Chrisafis, „Niqab women fined by French court“, The Guardian, 22 September 2011
<http://www.guardian.co.uk/world/2011/sep/22/niqab-women-fined-french-court>
16. Henry Samuel, “French women cause a stir in niqab and hot pants in anti-burka ban protest” The Telegraph, 01 Oct 2010 , <http://www.telegraph.co.uk/news/newsvideo/8036686/French-women-cause-a-stir-in-niqab-and-hot-pants-in-anti-burka-ban-protest.html>
17. Gavin Mortimer, „Rich Muslim vows to pay all French burka fines“, „The Week“, July, 13 2010
<http://www.theweek.co.uk/politics/13269/rich-muslim-vows-pay-all-french-burka-fines>
18. Tonny Todd, “French businessman 'to pay all burqa fines”, “France 24”, August 8, 2011
<http://www.france24.com/en/20110819-french-businessman-pay-all-burqa-fines-belgium-rachid-nekkaz>

*

www.southeast-europe.org
dke@southeast-europe.org

© DKE 2011

Pažnja! Poštovani istraživači! Ukoliko koristite, odnosno citirate deo teksta, molimo vas da u tom slučaju pošaljete e-mail glavnom uredniku na sledeću adresu: dke@southeast-europe.org. Članak molimo citirati na sledeći način: *Jelena Ožegović: Religijski motiv kao osnov građanske neposlušnosti. Délkelet-Európa - South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 2. No. 8. (Zima 2011/4) str. 1-7.

Hvala Vam za saradnju. *Glavni urednik*